

บทวิจารณ์หนังสือ ตามทางพุทธกิจ

Following the Buddha's Daily Routine

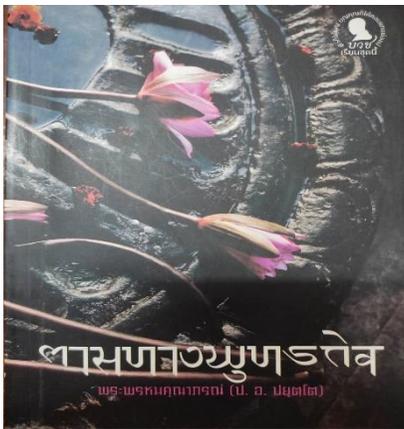
พระทวีศักดิ์ ตปสีโล (เฉลิม สิริโรจน์)¹

PhraTaweesak Tapaselo (Chalem Sirirojn)

Received: September 01, 2021

Revised: October 01, 2021

Accepted: October 22, 2021

ผู้เขียน: พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

จำนวนหน้า: 195 หน้า

ปีที่พิมพ์: 2556

ครั้งที่พิมพ์: 8

สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์ผลิธัมมา

บทคัดย่อ

บทวิจารณ์หนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธศาสนา 2) ศึกษาการสอดแทรกธรรมกถาที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดง ณ พุทธสังฆเวชนียสถาน ในหนังสือเล่มนี้เมื่อครั้งท่านได้เดินทางจาริกนัมัสการสังฆเวชนียสถานในที่ประเทศอินเดียซึ่งได้แบ่งเนื้อหาของหนังสือออกเป็น 8 ตอนด้วยกัน ได้แก่ 1) ได้ร่มโพธิ์ตรัสรู้ 2) บนนยอดเขาคิชฌกูฏ 3) ปฐมเทศนาที่सानาถ ธรรมกถาว่าด้วยปฐมเทศนา 4) กุสินารา ที่ปรินิพพาน 5) รูปรายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น 6) หัวใจพระพุทธศาสนา 7) บทเรียนจากอดีต 8) อินเดียแดนเทวดาอีกทั้งยังให้ข้อคิดธรรมะที่สำคัญในการนำมาปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันอีกมากมาย เพื่อช่วย

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย; Sukhothai Provincial Office of Buddhism
Corresponding author, e-mail: TAPASEL88988@gmail.com, Tel. 082-3788988

ให้ผู้ที่สนใจศาสนาเข้าใจหลักธรรมของศาสนาที่พระศาสดา คือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสมณโคดมได้แสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ของสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย เริ่มจากพุทธศาสนสถานที่สำคัญ จนถึงสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในประเทศอินเดีย ทำให้เราได้ทราบความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดียและการสอดแทรกธรรมกถาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

คำสำคัญ: ตามทาง, พุทธกิจ, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

Abstract

The objectives of the book review “Following the Buddha’s Daily Routine” were 1) to study the historical significance of Buddhism; 2) to study the insertion of Dhamma talks of Phra Phromkunaphorn (P.A. Payutto) performed at the Holy Places of Buddhism while he traveled on a pilgrimage to the Holy Places of Buddhism in India. The contents of the book were divided into 8 sections, namely 1) under the Enlightened Bodhi Tree, 2) on the top of Khao Khitchakut, 3) Dhamma talks on the First Sermon at Saranat, 4) Kusinara, the place of Nibbana, 5) extinction of the body, inexhaustible Dhammakaya, 6) the Heart of Buddhism, 7) lessons from the past, and 8) India, the land of angels and also giving many important Dhamma thoughts to apply in daily life to help those who were interested in religion in order to understand the teachings of the Lord Buddha performed in various places of the Holy Places of Buddhism in India. It started from Bodhgaya, the place of enlightenment, to various important places in India. It made us know the historical significance of Buddhism in India and the insertion of Phra Phromkunaphorn's Dhamma talks (P.A. Payutto) that can be applied in daily life.

Keywords: Following One’s Path, the Buddha’s Daily Routine,
Phra Phromkunaphorn (P.A. Payutto)

บทนำ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนาสมัยใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ตำราทางวิชาการของท่าน คือ หลักพุทธธรรม ได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) หนังสือนอกจากนี้ยังได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิต

กิตติมศักดิ์มากกว่า 15 สถาบัน เป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2559 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันพระพรหมคุณาภรณ์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จากประวัติของท่านผู้วิจารณ์ขอแนะนำเสนองานของท่านในหนังสือเล่มนี้เรื่อง ตามทางพุทธกิจ ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการสอดแทรกธรรมกถาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ว่ามีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไรเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

เนื้อหา

ตอนที่ 1 ไตรัมโพธิ์ตรัสรู้

กล่าวถึงจุดเริ่มต้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ภายใต้พระศรีมหาโพธิ์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าพระองค์ได้อุบัติขึ้น คือ อุบัติจากความ เป็นสิทธัตถราชกุมาร หรือเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นปุถุชน กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักธรรมที่เป็นหัวใจ เป็นหลักกลางหรือเป็นข้อสรุปของพระพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ

1. สัพพปาปสσοการณิ การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง
2. กุสลสสุปสมปทา การบำเพ็ญกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม
3. สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ในสามประการนี้ บางอย่างก็เป็นข้อปฏิบัติทั่ว ๆ ไปภายนอก และเป็นเรื่องที่อาศัยการดูแลความเป็นไปในระยะเวลายาวนาน แต่ข้อสำคัญที่เป็นแก่นก็คือจิตใจของเรา จิตใจของเราที่ว่าก็ต้องมีความเข้มแข็งเบิกบานผ่องใส นี่เป็นศูนย์กลางของชีวิต จิตใจเข้มแข็งเบิกบานแจ่มใสแล้ว จะแสดงออกมาทางกาย วาจา ออกมาในชีวิตความประพฤติ การดำเนินชีวิตทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงของสังขารนี้ ก็เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักที่เรียกว่าไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความที่คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตา ความมิใช่ตัวตน เพราะฉะนั้น ในการมา ณ สถานที่แห่งนี้นั้น เราสามารถเจริญไตรสิกขาได้ครบบริบูรณ์ ด้วยการดำเนินตามปฏิบัติที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ในส่วนของการเจริญจิตต-ภาวนา การเจริญจิตใจให้ก้าวหน้าไปในคุณธรรม มีสมาธิ เป็นต้น และในปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา คือความรู้เข้าใจความจริง

ตอนที่ 2 บทยอดเขาคิชฌกูฏ

กล่าวถึง กายของพระพุทธเจ้ามี 2 อย่างคือ รูปกาย กับธรรมกาย นี่เป็นคำสอนที่แสดงไว้ในเถรวาท คือ นิกายที่เรานับถือกันอยู่ ส่วนทางมหายานท่านแบ่งกายเป็น 3 มีธรรมกาย

สัมโภคกาย และนิรมานกายในที่นี้จะกล่าวถึงคำสอนฝ่ายนิกายเถรวาทที่แสดงเรื่องรูปกาย และธรรมกาย รูปกาย คือ คือ ขันธ์ 5 ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม ประชุมรวมเข้าด้วยกัน เป็นต้น

ธรรมกาย ก็คือ กายที่เป็นธรรม คำว่า “กาย” นั้นแปลว่าประชุม หรือกองก็ได้ เวลาเราพูดถึงรูปกาย รูปกายก็คือประชุมแห่งรูป ได้แก่ ธาตุ 4 ประชุมกันเข้า ปราภฏให้เราเห็นได้ สัมผัสถูกต้องได้ส่วน ธรรมกาย ก็หมายถึงประชุมแห่งธรรม หรือกองแห่งธรรม พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วพระองค์มีรูปกาย แต่รูปกายอย่างเดียวกันก็เป็นเพียงเจ้าชายสิทธัตถะ ต่อเมื่อพระองค์มีพระธรรมกายเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ จึงได้เป็นพระพุทธเจ้า

ธรรมกายนั้นคืออะไร เช่น ที่ได้เติบโตขึ้นในพระนางปชาบดีโคตมีก็คือ ประชุมแห่งธรรมะ ซึ่งท่านอธิบายว่า ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หรือหมายถึงความรู้ในอริยสัจ 4 ผู้ใดได้เจริญโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ก็ย่อมได้ตรัสรู้ อริยสัจ 4 และนั่นก็คือทำให้ธรรมกายเกิดขึ้นในตน ได้ทำให้ธรรมกายเจริญเพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนบริบูรณ์

ตอนที่ 3 ปฐมเทศนาที่สารนาถ

ได้กล่าวถึง สถานที่ที่ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด ปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ที่เราเรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน 8 ก่อน พ.ศ.1 ไป 45 ปี ณ สถานที่แห่งนี้ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า เมืองสารนาถกล่าวโดยย่อว่ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกบ้าง 1) สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก 2) พระอรหันตสาวกเกิดขึ้นครั้งแรกที่สถานที่แห่งนี้ 3) พระสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในไตรสรณาคมนักก็ได้เกิดขึ้นครั้งแรก ณ สถานที่แห่งนี้ 4) ณ สถานที่แห่งนี้ พระพุทธองค์ทรงได้สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด 60 รูป เป็นรุ่นแรก 5) ณ สถานที่แห่งนี้ ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษา เป็นพรรษาแรก หรือปีแรก คือหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ได้อยู่จำกาลฝน ณ สถานที่แห่งนี้ แม้ในพระวินัยจะไม่ได้บ่งชี้ว่าพระองค์อยู่จำพรรษาที่นี้ แต่ในฤดูฝนปีนั้นพระองค์ประทับอยู่ที่นี้

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ครั้งแรกเกิดขึ้นในพรรษานั้นอีก คือ พระยสหรือยสะ ซึ่งเป็นบุตรของนางสุชาดา ได้เดินออกมาจากปราสาท ซึ่งไม่ไกลจากที่นี่ อยู่ทางขวามือของเรา ใกล้เมืองพาราณสี ห่างเพียง 4-5 กม. เดียวนี้ก็ยังอยู่บิดา มารดาและภรรยาของพระยสก็ได้มาฟังธรรมด้วย เพราะฉะนั้น อุบาสกคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่นี้ อุบาสิกาคนแรกผู้ถึงรัตนะสามก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิทิงคะยยังมีสหายที่รักใคร่กันมาก คือ กิมพิละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปตี สหายทั้ง 4 นี้ก็ได้มาฟังธรรมและก็ได้มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานเอทิกิขุอุปสัมปทา คือพระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง 4 คนนี้แล้วยังไม่พอ ยังมีสหายอีก 50 คนเดินตามสหายทั้ง 4 มาฟังธรรมด้วย พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุปุกพิกกาและอริยสัจธรรมในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรพระพุทธองค์ทรงส่งพระธรรมทูตชุดแรกออกจากที่นี่ ดังที่ตรัสว่า “จรณภิกขเว ... ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ไปเพื่อประกาศสัจธรรมอันไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด” ได้แก่ ปัญจวัคคีย์ 5 สหายพระยส 54

พระยาสีก 1 รวมเป็น 60 เมื่อรวมทั้งพระพุทธรองค์ด้วยเป็น 61 เพราะฉะนั้นสถานที่แห่งนี้มีความสำคัญยิ่ง

พระธรรมเทศนาที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงครั้งแรกเรียกว่า ปฐมเทศนา ตามอาการที่ว่า ได้แสดงเป็นครั้งแรก แต่ตัวหลักธรรมที่แสดงนั้นมีชื่อเรียกเป็นพระสูตรโดยเฉพาะ เรียกว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป มาจากคำว่า ธัมม+จักก กัปป วัตตน วัตตน แปลว่า การทำให้เป็นไป หรือแปลว่าหมุน ธัมมจักก ก็แปลว่า วงล้อแห่งธรรม ยังวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไป ก็คือ หมุนวงล้อธรรมจะกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นตัวธรรมจักร คือ เนื้อหาของพระสูตรนี้ก่อน

ทรงชี้ให้เห็นว่า สัจธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วพระองค์ก็ชี้ให้เห็นว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แต่ละอย่างนั้นมีความหมายเป็นอย่างไร ให้เห็นถึงทุกข์ที่เป็นตัวปัญหา คือปัญหาชีวิตของมนุษย์ หรือปัญหาของมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์ที่เกิดมาดิ้นรนกระทำการต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อแก้ปัญหา เพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อประสบการณ์สุข นี่เป็นจุดเริ่มต้นการตรัสเรื่องธัมมจักกัปป

ตอนที่ 4 กุสินาราที่ปรินิพพาน

เหตุการณ์โดยสรุปเริ่มมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่เมืองเวสาลี มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการที่ได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร คือ ประกาศความตกลงพระทัยที่จะปรินิพพานที่ป่าवाल-เจดีย์ ในวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งก็ไปประจวบกับวันที่เราเรียกว่า มาฆบูชา ด้วย คือตรงกับวันที่ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในตอนต้นพุทธกาล แต่ตอนนี้เป็นปลายพุทธกาล ก่อนปรินิพพาน 3 เดือน จากนั้นก็เสด็จมาจนกระทั่งถึงที่นี่ แล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้สาละ หรือในเมืองไทยเรามักจะแปลกันว่า ไม้รังคู่ที่ ศาลาโนทยาน ก็คือสวนป่าไม้สาละซึ่งเป็นพระราชอุทยานของกษัตริย์แคว้นมัลละ พระพุทธรองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน 6 หรือวันวิสาขปุณณมี ซึ่งเราจัดเข้าเป็นเหตุการณ์หนึ่งในบรรดาเหตุการณ์สำคัญ 3 อย่างในวันที่เรียกว่า วิสาขบูชา นี่เป็นการกล่าวโดยสรุป

มีเรื่องราวที่ควรจะยกมาเน้นเป็นพิเศษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าด้านพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ มีเหตุการณ์หลายตอนในระยยะสุดท้ายเมื่อจวนเจียนจะปรินิพพาน กล่าวเฉพาะวันปรินิพพาน ก็มีเหตุการณ์หลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพระทัยของพระพุทธเจ้าซึ่งประกอบด้วยความกรุณาอันยิ่งใหญ่ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มุ่งแต่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง เช่นว่า

เมื่อเสด็จมาถึงถิ่นของนายจุนทะ นายจุนทกัมมารบุตรก็ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ที่ตามเสด็จให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของเขา เขาได้ถวายอาหารที่เรียกว่า สุกรมัทวะ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าอาหารนั้นย่อยยาก จะเป็นโทษแก่ร่างกาย แต่พระองค์ทรงทราบว่าพระองค์ก็จะปรินิพพานอยู่แล้ว นายจุนทะก็มีความปรารถนาดี พระองค์มีพระประสงค์จะฉลองศรัทธานายจุนทะอาหารที่เขาถวายแก่พระพุทธเจ้านั้นเป็นอาหารครั้งสำคัญใน 2 วาระที่มีผล

อานิสงส์ยิ่งใหญ่ที่สุด โอกาสครั้งสำคัญนั้นก็คือโอกาสที่จะตรัสรู้ครั้งหนึ่ง และโอกาสที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งหนึ่งอาหารที่ถวายเมื่อตอนจะตรัสรู้ ก็คือ อาหารที่นางสุชาดาถวาย

หลังจากนั้นก็เสด็จพุทธดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงป่าไม้สาละ ทั้ง ๆ มีทุกขเวทนาอย่างนั้นแล้ว ได้ประทับบวรรมที่เรียกว่า อนุภฐานไสยา แปลว่าการนอนที่จะไม่ลุกขึ้นอีก คือการนอนครั้งสุดท้ายในชีวิต ตอนนั้นก็มิบริพาชกคนหนึ่ง ชื่อนายสุภัททะจะขอถามปัญหากับพระพุทธเจ้าก็ตรัสอนุญาตให้สุภัททบริพาชกเข้าไปทูลถามปัญหา นี่ก็แสดงว่าพระองค์ไม่ได้ทรงหวั่นไหวพระวรกายของพระองค์เอง ทรงคำนึงถึงแต่ประโยชน์ที่จะได้กับผู้อื่น สุภัททะก็ได้มีโอกาสเข้าไปทูลถามปัญหา กับพระพุทธเจ้า แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงตอบอธิบายชี้แจงให้สุภัททบริพาชกสิ้นความสงสัย

ปรากฏว่าสุภัททบริพาชกนี้ได้เข้าถึงธรรมะ แล้วก็ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา เป็นพระสาวกที่เห็นพระพุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้าย เรียกว่าเป็น “ปัจฉิมสักขีสาวก” และเป็นพระอรหันต์ด้วย เรียกกันว่า “สุภัททะเป็นปัจฉิมสักขีสาวก”

ในที่สุด เมื่อไม่มีพระสงฆ์องค์ใดถามปัญหา พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสปัจฉิมวาจา หรือพระวาจาครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า อย่างที่เราจากกันแล้วว่า “วยธมมา สงฺขารา อปฺปมาเทนสมฺปาเทถ”

แปลว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท” แต่ก่อนหน้าที่จะตรัสปัจฉิมวาจา นี้ ก็มีพุทธพจน์ที่สำคัญด้วย พระองค์จึงตรัสให้หลักไว้ เพื่อให้สาวกทั้งหลายมีเครื่องยึดเหนี่ยว มีแนวทางที่ให้เกิดความมั่นใจ ไม่เกิดความลังเลสงสัยโดยตรัสว่า

“มมจฺเจเน...” ในเวลาที่เราล่วงลับไปแล้ว ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแลจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

สรุปว่าจะต้องคำนึงถึงพุทธปัจฉิมวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นครั้งสุดท้ายว่า ให้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็จะมี ความเจริญก้าวหน้าอกงามในพระธรรมคำสอนของพระองค์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วก็จะได้ประสบอานิสงส์คือ ความสุข ความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยทั่วกัน

ตอนที่ 5 รูปกายดับสูญ ธรรมกายไม่สิ้น

สืบเนื่องจากสถานที่ปรินิพพานนั้น ก็เพราะว่าเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ คือเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว หลังจากนั้นบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายพระ และฝ่ายคฤหัสถ์ ก็ได้เตรียมการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ

ฝ่ายพระนั้น ในสถานที่ปรินิพพาน ตามประวัติก็ว่า พระอนุรุทธเถระเป็นประธาน และมีพระผู้ใหญ่อื่น เช่น พระอานนทเถระ เป็นต้น ในฝ่ายคฤหัสถ์นั้นก็ได้แก่ กษัตริย์มัลละทั้งหลาย ผู้เป็นเจ้าเมือง เจ้าแคว้นดินแดนแห่งนี้ตอนนั้นเป็นเวลาทีที่ปรินิพพานได้ 7 วันแล้วโดยกษัตริย์มัลละที่เป็นประมุข 4พระองค์ได้เป็นผู้จุดเพลิงถวายพุทธสรีระ แต่ว่าจุดไม่ติด จึงได้ถามพระอนุรุทธเถระว่าเป็นด้วยเหตุใด พระอนุรุทธก็ได้กล่าวว่า เทวดาทั้งหลายต้องการที่จะรอพระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นพระเถระที่เป็นผู้ใหญ่ที่สุด ไม่ได้อยู่ในที่ประชุมนี้ด้วย ผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการถวายพระเพลิงก็ต้องรอ

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ก็คือพระพุทธเจ้าปรินิพพานในศาลาโนทยาน หรือป่าไม้สาละ ภายใต้อร่มไม้ ขอให้หนักหนวย้อนไปดูประวัติในตอนต้นพุทธกาล คือพระพุทธเจ้าประสูติ ก็ประสูติที่ ภายใต้อร่มไม้สาละ เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าประสูติภายใต้อร่มไม้สาละ จะเป็นต้นรัง หรือไม้ก็แล้วแต่ เป็นเรื่องของนักปราชญ์ยังไม่ยุติเด็ดขาดว่าไม้อะไรแน่ แต่คงยุติแล้วว่า ไม้สาละนั้น ไม่ใช่ไม้รัง เมืองไทยเราแปลกันว่าไม้รัง ตอนหลังว่าไม่ใช่ ก็เลยต้องเรียกว่าไม้สาละนั่นแหละ

ที่นี่ พระพุทธเจ้าก็ประสูติภายใต้อร่มไม้สาละ เมื่อปรินิพพานก็ปรินิพพานภายใต้อร่มไม้สาละ นี่ก็เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่ง จะถือว่าเป็นอัศจรรย์ก็ได้ จะถือว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่ทรง มีพระชนม์ชีพเกี่ยวข้องกับธรรมชาติก็ได้

เมื่อตรัสรู้ก็ตรัสรู้ภายใต้อร่มไม้เหมือนกัน แต่เป็นร่มไม้อีกอย่างหนึ่ง คือไม้ไผ่สหัสสะ เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใต้อร่มไม้นั้น ร่มไม้นั้นก็เลยได้ชื่อพิเศษว่า “ต้นโพธิ์” เพราะคำว่า โพธิ์ นั้นแปลว่า “ตรัสรู้” พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ก็ภายใต้อร่มไม้ทั้งสิ้น อยู่ท่ามกลาง ธรรมชาติ ก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระองค์ให้ระลึกอยู่เสมอถึงธรรมชาติของชีวิต และชีวิต ที่เป็นธรรมชาติ ตลอดจนว่า ชีวิตนี้ไม่ควรให้ห่างเหินเกินไปจากธรรมชาติ และชีวิตที่ถึงงานนั้น ธรรมชาติจะช่วยเกื้อกูลให้มีความสุขได้

ที่นี่ ข้อที่เป็นแนวคิดทางธรรมะ ก็คือความเป็นสังเวชนียสถาน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สถานที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของความสังเวชการที่เหตุการณ์ในพุทธประวัติ หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับ พระองค์มากกระตุ้นเตือนพวกเราให้เกิดความคิดอย่างนี้ แล้วเร่งชวนขยายประกอบกรรมดีงาม เร่ง ปฏิบัติธรรมนี้แหละ อันนี้เรียกว่าสังเวช เรียกว่ากระตุ้นให้เกิดความคิด ทำให้ได้คิดได้สำนึก เรียกว่า สังเวช

สถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระนี้ ก็เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัดว่า พระรูปกายของ พระพุทธเจ้านั้นได้สิ้นสุดลงแล้วธรรมกาย นั้น ได้แก่ โลกุตตรธรรมซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วย โพธิปักขิย ธรรม 37 ประการ มีสติปัญญา 4 เป็นต้น ตลอดจนกระทั่งอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ และความรู้ใน อริยสัจ 4 ประการ เป็นธรรมกายนี้แหละคือองค์ธรรมที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ท่าน แสดงว่าเป็นเครื่องเข้าถึงธรรมกาย เมื่อเราได้เจริญองค์ธรรมข้อไหนก็ตามเป็นจุดตั้งต้น ก็จะเป็น เครื่องช่วยในการที่จะทำธรรมกายให้เจริญงอกงามขึ้นในตัวเรา

ตอนที่ 6 หัวใจพระพุทธศาสนา

พระองค์ก็เสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ที่เป็นเมืองหลวงของ แคว้นมคธ พระองค์ได้ตรัสเทศนาสำคัญ ๆ ระยะเวลาของพุทธกาลที่นี้ เรื่องราวที่เป็นเหตุการณ์ ใหญ่ ๆ ของพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นที่เมืองราชคฤห์นี้ แม้แต่เหตุการณ์ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ การประชุมมีองค์ 4 ประการ ที่เราประกอบพิธีบูชาเรียกว่า มาฆบูชาพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นโอกาสอันสมควร ก็เลยได้ทรงแสดงธรรมที่เราถือกันว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์

โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่าโอวาท หรือคำกล่าวสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน อย่างที่ เรียกว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญให้ยึดถือปฏิบัติกันปาฏิโมกข์ สิ่งที่เป็นหลักเป็น

ประธานนั้นมี 2 อย่าง ๆ หนึ่งเรียก โอวาทปาฏิโมกข์ อย่างที่เรารู้จักในวันมาฆบูชา และอย่างอื่นที่ 2 ท่านเรียก อาณาปาฏิโมกข์

โอวาทปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาท ปาฏิโมกข์ที่เป็นโอวาทก็คือว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในด้านคำกล่าวสอน หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน

ส่วนอีกอย่างหนึ่งที่เราเรียกว่า อาณาปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานด้านอำนาจ อาณา แปลว่า อำนาจ สิ่งที่เป็นหลักเป็นประธานในอำนาจ ก็คือวินัย ได้แก่ ระเบียบวินัยที่เป็นหลักเป็นประธานสำหรับพระสงฆ์ได้ยึดถือปฏิบัติ

ขอย้อนกลับไปเรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ หรือคำสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในวันมาฆบูชา ขอให้ความรู้เกี่ยวกับการประชุมครั้งนั้นสักหน่อยหนึ่ง คือเรื่อง “จาตุรงค-สันนิบาต” นั้นก็เกี่ยวเนื่องกับโอวาทปาฏิโมกข์ หมายความว่า มีจาตุรงคสันนิบาตแล้ว จึงมีโอวาทปาฏิโมกข์ จาตุรงคสันนิบาต ก็คือการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ 4 ประการ เมื่อมีการประชุมที่พร้อมด้วยองค์ 4 ประการแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ส่วนประกอบ 4 ประการนั้น มีดังนี้

ข้อหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกันนั้น รวมทั้งหมด 1,250 องค์ ล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือ เป็นผู้บวชด้วยการอุปสมบทที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา

ข้อที่สอง พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น แล้วก็เป็นผู้ที่ได้อภิญญา 6 ด้วย

ข้อที่สาม พระภิกษุทั้ง 1,250 รูปนั้นมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

ข้อที่สี่ วันนั้นเป็นวันมาฆปุรณมี คือ วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำกลางเดือน 3

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นข้อความเพียงสั้น ๆ เราจึงเรียกกันว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา หรือหัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้า คำว่าหัวใจนั้น ปกติใช้กับสิ่งที่เป็นแก่นเป็นต้นสาระสำคัญจริง ๆ คือเป็นข้อความสั้น ๆ ทั้งหมด 3 คาถากึ่ง คือมี 3 คาถากับอีกครึ่งคาถา

สมณะนั้น หลักสำคัญอยู่ที่การฝึกจิต สำหรับชาวบ้านอาจจะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางกายมาก เช่น วุ่นวายในการประกอบอาชีพ มีภาระในเรื่องสังคม ในเรื่องครอบครัว เป็นต้น แต่พระภิกษุสงฆ์นั้นได้สละเวรนิวาสจากสิ่งเหล่านั้นมาแล้ว เมื่อสละมาแล้ว ก็มุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรทางด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจของตนเองเพื่อให้ก้าวหน้าในธรรมเมื่อบำเพ็ญเพียรในทางอธิจิต พัฒนาจิตของตนดีแล้ว ก็จะเป็นบาทฐานให้มีความเจริญทางปัญญา ได้เจริญสมณะและวิปัสสนาแล้ว ก็จะเข้าถึงจุดหมายที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในคาถาที่ 1 ที่บอกว่า “นิพพาน ปรมาทนต์ พุทธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นธรรมสูงสุด หรือบรมธรรม”

สำหรับคฤหัสถ์นั้นเริ่มด้วยอามิสบูชาเป็นพื้นฐาน แล้วก็นำเข้าสู่วินัยปฏิบัติบูชา สำหรับพระสงฆ์นั้นก็เน้นที่ปฏิบัติบูชา นำหน้าประชาชนให้ก้าวหน้าในปฏิบัติบูชายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ตอนที่ 7 บทเรียนจากอดีต (ทวนสรุปการเดินทาง)

เริ่มแรก คณะเดินทางโดยเครื่องบิน บริษัทการบินไทย ไปลงที่เมืองกัลกัตตาอยู่ทางขวามือสุดนั้นเป็นจุดเริ่มต้น เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ตอนแรกแวะที่วัดเบงกอลก่อน เป็นวัดของพระ

ชาวเบงกอล แต่ว่าอยู่ในอินเดีย ไม่ได้ค้างคืน ไปขึ้นรถไฟเดินทางต่อไปในวันนั้นเอง สู่มืองคยา แล้วก็ขึ้นรถยนต์ต่อไปพักที่วัดไทยพุทธคยา ชมสถานที่ตรัสรู้ ค้างคืนที่วัดไทยพุทธคยาในคืนวันที่ 24 อีกหนึ่งคืนแล้ววันที่ 25 ก็เดินทางไปเมือง ราชคฤห์ แวะเยือนเวฬุวัน และเขาคิชฌกูฏ เป็นต้น แล้วเดินทางต่อไปยังเมือง นาลันทา ค้างคืนที่นาลันทานั้น 1 คืน ชมศาลาทามหาวิหาร วัดใหญ่ที่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแรกของโลก มีท่านมหายอด เป็นผู้เข้าชม ต่อจากนั้นก็เดินทางกลับมาที่วัดไทยพุทธคยาอีกครั้ง นอนค้างที่วัดไทยพุทธคยาคืนวันที่ 26 จากนั้น วันที่ 27 หลังจากชมแม่น้ำเนรชราตรวัดมหันต์ของฮินดูแล้ว ก็เดินทางไปยังเมืองพาราณสี (วารานาสี) หรือเบนาเรส (Benares) ไปพักที่วัดไทยสารนาถ ซึ่งพระครูประกาศศมาธิคุณไปสร้างไว้ แต่ตอนนี้ท่านมรณภาพแล้ว มีพระภิกษุชาวอินเดียเป็นผู้รักษาการอยู่ ที่วัดนี้ได้ค้างคืนถึง 3 คืน คือ คืนวันที่ 27, 28 กุมภาพันธ์ และวันที่ 1 มีนาคมเช้าวันที่ 28 ไปชมเจาชันทีสถูป และสถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ หรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ตอนบ่าย ชมพิพิธภัณฑสถานแล้วเดินชมสวนกว้างและวัดเซน ที่อยู่บริเวณเดียวกัน

รุ่งขึ้นวันที่ 1 มีนาคม เข้าไปล่องแม่น้ำคงคา ตรงท่าที่คนมาล้างบาปและเผาศพกันมาก ตอนสายไปแวะเยี่ยมวัดทิเบต กลับมาฉันเพลที่วัด ตอนบ่ายไปเฝ้ามหาราชาแห่งเมืองพาราณสีที่รามานคร และไปที่มหาวิทยาลัยพาราณสี (Banaras Hindu University) พบกับพระภิกษุนักศึกษาไทยแล้ว ก็ไปเยี่ยมโพรเฟสเซอร์รามัน อาจารย์คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยด้วยวันรุ่งขึ้น เดินทางไปยังเมืองกาเซีย หรือที่เราเรียกตามศัพท์พุทธศาสนาว่า เมืองกุสินารา โดยผ่านเมืองโครักขปุระ หรือ โครักขปุระ หรือโครักขบุรี ไปเมืองกุสินารา นอนค้างที่นั่น 1 คืน คือคืนวันที่ 2 มีนาคม ไปนมัสการสถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีสถูปปรินิพพาน มีวิหารพระอนุฐานไสยา คือพระพุทธปางปรินิพพาน วันรุ่งขึ้นก็ไปที่มกุฏพันธเจดีย์ สถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

วันที่ 3 มีนาคม คณะเดินทางต่อไปยังเมืองสาวัตถี ตามศัพท์สันสกฤตเขาเรียก ศราวาสตี เราเรียกสาวัตถี ในแผนที่เขียนตามแบบสันสกฤตเป็น ศราวาสตี ไปนอนค้างที่วัดไทย ของท่านอาจารย์ประเสริฐ หรือที่ชาวไทยในอินเดียเรียกว่า ฤๅษีเสริฐ ได้ไปชมพระเชตวันมหาวิหาร วัดสำคัญที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุดถึง 19 พรรษา

ในที่ใกล้ ๆ นั้น ก็จะเป็นเขตแดนระหว่างอินเดียกับเนปาล มีสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งชื่อว่า ลุมพินี อันเป็นสถานที่ประสูติ แต่คณะไม่ได้เดินทางไป เพราะการเดินทางโดยรถยนต์เข้าไปจากเขตอินเดียลำบาก เราไม่ได้เดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งต้องไปลงที่กัทมันฑู แล้วไปที่ลุมพินีอีกต่อหนึ่ง เป็นอันว่าคณะตัดรายการที่ลุมพินี คือสถานที่ประสูติไปเสีย

ต่อจากสาวัตถี ก็เดินทางไปค้างที่เมืองล็กเนา คราวนี้มาข้างล่าง เมืองล็กเนาเป็นเมืองผ่านไปพักแรมเท่านั้นเอง เป็นคืนวันที่ 4 มีนาคม ค้าง 1 คืน แล้วเดินทางต่อไป ผ่านเมืองกานปุระที่อยู่ข้างล่าง แล้วขึ้นเลยผ่านไปเฉย ๆ ไปยังเมืองอัครา ชมป้อมเมืองอัครา (Agra Fort) วันรุ่งขึ้น จึงไปชมทัชมาฮาล ซึ่งอยู่ที่เมืองอัครานี้ นี้เป็นวันที่ 5 มีนาคม

ต่อจากนั้น วันรุ่งขึ้นก็เดินทางไป เมืองชัยปุระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปชมปราสาทแอมเบอร์ แต่เขาปิด เพราะตอนนั้นเป็นเทศกาลโฮลีที่ชาวอินเดียพากันเล่นสนุกสนาน ซึ่งไม่

เหมาะสำหรับผู้เดินทาง ได้ค้างแรมที่นั่น 1 คืน คงเป็นคืนวันที่ 6 มีนาคม ต่อจากนั้นก็เดินทางไปยังเดลี เมืองหลวงของประเทศอินเดีย ค้างแรมที่นั่น 1 คืน ไปพักเฉย ๆ เป็นคืนวันที่ 7 มีนาคม

ต่อจากเมืองเดลีเป็นเส้นทางที่ขีดยกหมักสีน้ำเงิน หมายความว่าเดินทางโดยเครื่องบิน เริ่มด้วยไปเมืองออร์ังคาบาดข้างล่าง แต่เครื่องบินแวะที่เมืองอุทัยปุระด้วย สภาพอากาศก็เลยขีดยกให้ดูว่าเครื่องบินแวะ แต่เราไม่ได้แวะ จากเมืองออร์ังคาบาดนี้ เราได้ไปชม ถ้าเอลโลรา ซึ่งเป็นถ้ำจำนวนหนึ่งมีมาก คือ มีทั้งถ้ำพุทธศาสนา ฮินดู เช่น ชมได้เพียงบางถ้ำก็ถึงเวลาค่ำ ไปค่าที่ถ้ำไกรลาสของฮินดูพอดี

วันรุ่งขึ้นคณะสละเวลาทั้งวันให้แก่ ถ้ำอชันดา ซึ่งเป็นถ้ำของฝ่ายพุทธศาสนาล้วน ๆ ค้างที่ออร์ังคาบาดทั้งหมด 2 คืน ตรงกับวันที่ 8 - 9 มีนาคม

จากนั้นก็เดินทางกลับโดยเครื่องบินมาเดลี ค้างที่เดลี 1 คืน คือคืนวันที่ 10 แล้วเดินทางต่อขึ้นไปยังแคว้นแคชเมียร์ โดยทางเครื่องบินเช่นเดียวกัน ก็ไปลงที่เมืองศรีนคร ที่คนไทยฟังเสียงแขกเรียกเป็นศรีนาการ์ที่จริงก็คือ ศรีนคระ หรือศรีนครแหวะที่ เมืองศรีนคร นี้ แล้วไปชมภูเขา ชมหิมะ โดยเดินทางด้วยรถยนต์ไปกุลมารค อยู่ทางซ้ายมือที่ขีดยกแดง ไปค้างในทะเลสาบบนเรือ รวมทั้งหมด 2 คืน

จุดสำคัญที่ต้องการไปดู ก็คือช่วงแรก ที่นี้ในสถานที่ช่วงแรกที่เป็นดินแดนพุทธภูมิ ตั้งแต่พุทธศาไปสาวัดถึนั้น ก็มีสถานที่ที่เรียกว่า สังเวชนียสถาน โดยตรง 4 แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ที่ประสูติ ก็คือที่ลุมพินีวัน ซึ่งคณะไม่ได้ไป ที่ตรัสรู้ คือที่พุทธคยา ซึ่งคณะไปถึงเป็นแห่งแรก ที่แสดงปฐมเทศนา คือที่สารนาถ ซึ่งเป็นชื่อปัจจุบันของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และที่ปรินิพพาน คือที่กุสินารา หรือในแผนที่นี้เรียกว่า กาเซีย

ในสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง คณะได้เดินทางไป 3 แห่ง ก็ตัดลุมพินีออกไป เหลือที่ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพานแม้ว่าจะเดินทางไปไม่ครบ 4 แห่ง แต่ถ้ามองในแง่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแท้ ๆ ก็ถือว่าครบ เพราะว่าตอนประสูตินั้นยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ พระพุทธเจ้าแท้ ๆ ที่อุบัติเป็นพุทธะจริงก็ต้องที่ตรัสรู้ นั่นคือที่เกิดของพระพุทธเจ้า ก็ได้ไปแสดงปฐมเทศนาเริ่มทำงาน ตั้งต้นที่สารนาถ ปฏิบัติงานเรื่อยไป จนกระทั่งปรินิพพานที่กุสินารา นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระองค์พระพุทธเจ้าแท้ ๆ

ภาพชีวิตในพุทธกาล

ภาพชีวิตของคนในยุคนี้เพื่อจะให้เห็นภาพของมคธและโกศลเพิ่มขึ้นพร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองนั้นพระเจ้าแผ่นดิน 2 แคว้นนี้เป็นญาติกันโดยการแต่งงานทรงเป็นพี่เขยของกันและกัน (อภิมภคินีปติกา) คือ พระกนิษฐภคินีของแต่ละแคว้นไปเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์อีกแคว้นหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธมีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศลพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ครองกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มีมเหสีเป็นน้องสาวของพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ

หรืออย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐีซึ่งเป็นเศรษฐีประจำเมืองสาวัตถีแห่งแคว้นโกศลก็มารู้จักพระพุทธเจ้ามานับถือพระพุทธศาสนาที่กรุงราชคฤห์เพราะมีเพื่อนเป็นเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์โดยต่างก็เป็นพี่น้องของกันและกัน (อณุมถ.ภคินีปติกา) คราวหนึ่งมาเยี่ยมเยียนเพื่อนต่อนั้นพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วแกก็เลยได้รู้จักพระพุทธเจ้าแล้วก็เลื่อมใสประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอุบาสกแล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่แคว้นโกศลไปประทับที่สาวัตถีเป็นครั้งแรกที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปสาวัตถีแล้วก็ได้สร้างวัดเชตะวันถาวร

อีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา คือ มหาอุบาสิกาชื่อนิวสาชานันทผู้นี้ที่อยู่ที่สาวัตถีเช่นเดียวกันมหาอุบาสิกาชื่อนิวสาชานันทนั้นพอชื่อว่าธัญชัยเศรษฐีซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐีผู้เป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งของแคว้นมคธแคว้นมคธนั้นรุ่งเรืองมากมีเศรษฐีมากแต่ก่อนนี้แคว้นโคศลจะแสดงความรุ่งเรืองของตนจะต้องบอกได้ว่าตนมีเศรษฐีเยอะที่นี้แคว้นมคธมีเศรษฐีเยอะแคว้นโกศลก็เลยขอเศรษฐีไปคนหนึ่งทำนองขอยืมเพื่อจะไปประดับเกียรติของแคว้นพระเจ้าโกศลขอเศรษฐีคนหนึ่งจากแคว้นมคธทางแคว้นมคธก็ให้ธัญชัยเศรษฐีซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐีเดินทางไปยังแคว้นโกศลธัญชัยเศรษฐีได้ไปสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อเมืองสาเกตอยู่ใกล้ ๆ เมืองสาวัตถีธัญชัยเศรษฐีก็เป็นบิดาของนางวิสาขาวิสาชาก็เป็นมหาอุบาสิกาได้สร้างวัดสำคัญชื่อว่าวัดบุพพารามที่พระพุทธเจ้าได้ประทับหลายพรรษาทั้งหมด 6 พรรษาสลับไปมากับเชตะวันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับเมืองสาวัตถีและเมืองราชคฤห์นี้ยกตัวอย่าง เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุณีกับพระภิกษุพระภิกษุณีรูปหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์เป็นมารดาของพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์เหมือนกันต่อนั้นพระกุมารกัสสปะเป็นพระอรหันต์แล้วพระภิกษุณีมารดามาเจอเข้ากับลูกพอเจอเข้าด้วยความดีใจเป็นอย่างยิ่งก็ร้องเรียกลูกรักแล้วก็โผล่เข้าไปหาแต่อาหารมร้อนรนพอโผล่เข้าไปหาที่ชวนเซแล้วก็พลัดล้มลงไปเขวากันว่ามารดาพอนึกถึงลูกรักน้ำนมจะไหลก็ปรากฏว่าน้ำนมไหลเปื้อนจีวรแล้วก็ไปจับลูกฝ่ายพระกุมารกัสสปะก็มีใจเมตตาการุณย์ต่อมารดานึกถึงว่ามารดา ยังไม่ได้บรรลุนิพพานเพราะความรักความห่วงใยในตัวเราผู้เป็นบุตรเราจะช่วยอย่างไรดีถ้าหากว่าให้แม่มีจิตใจครุ่นกังวลอยู่กับความรักความห่วงใยอยู่อย่างนี้ก็จะไม่รู้จักได้บรรลุนิพพานแน่นอนเราจะต้องใช้วิธีการเป็นอุบายสักอย่างทำให้แม่ตัดความรู้สึกผูกพันกังวลนี้ให้ได้

พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

หลังพุทธกาลแล้วพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาบ้างเสื่อมบ้างเป็นระยะ ๆ ช่วงแรกที่เจริญสูงสุดก็คือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะ (ฝรั่งเรียกอย่างสันสกฤตว่าMaurya/เมารยะ) พระเจ้าอโศกครองราชย์ระหว่างพ.ศ. 218 ถึงพ.ศ. 260 ได้ทำการสังคายนาคั้งที่ 3 ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาอย่างที่กล่าวเมื่อกี้ต่อมาราชวงศ์พระเจ้าอโศกสืบมาอีก 7 ชั่วพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีลูกหลานของพระเจ้าอโศกครองมาอีก 7 องค์ก็ถูกอามาตย์ที่เป็นพราหมณ์จับปลงพระชนม์เสียแล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ ราชวงศ์คุงคะเป็นราชวงศ์ฮินดูซึ่งเดิมก็เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินพุทธนั่นเอง

พระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่งที่ว่ากนิษกะก็ได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาไว้มาก เช่นเดียวกันหลังพระเจ้ากนิษกะแล้วอาณาจักรก็ค่อย ๆ แตกสลายลงไปอีกจนกระทั่งประมาณพ.ศ. 860 หลังจากชิงอำนาจกันมากมายก็มีราชวงศ์หนึ่งตั้งขึ้นรวบรวมแคว้นน้อยใหญ่เข้ามาเป็นมหาอาณาจักรได้แก่ราชวงศ์คุปตะราชวงศ์นี้เป็นราชวงศ์ฮินดูที่ผ่านมาเมื่อก๊กษัตริย์ยิ่งใหญ่เป็นพุทธตอนนี้เป็นฮินดู

ราชวงศ์คุปตะครองอำนาจอยู่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 863 ถึงพ.ศ. 1000 ตอนแรกก็ครองที่ ปาตลีบุตรเหมือนกันที่เมืองหลวงเดียวกับพระเจ้าอโศกแต่ต่อมาได้ย้ายไปที่เมืองอโยธยาซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินาราเฉียงไปทางตะวันตกนิดหน่อยคนไทยเราเรียกเมืองหลวงเก่าของเราว่าอยุธยาเลียนศัพท์มาจากของอินเดียนี้เองอโยธยาเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์คุปตะอยู่ใกล้ ๆ กับเมืองกุสินาราที่เราไปมาแล้ว

ราชวงศ์คุปตะแม้จะเป็นฮินดูแต่อาศัยชาวพุทธมากและในเวลานั้นพุทธศาสนาดังมั่นคงแล้วจนกระทั่งว่าไม่มีใครจะทำอะไรได้เป็นอันว่าแม้ฮินดูจะมีอำนาจขึ้นพุทธศาสนาก็เจริญมาด้วยกันและราชวงศ์คุปตะก็ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาไปด้วยเช่นว่ามหาวิทยาลัยนาลันทาตอนนั้นรุ่งเรืองอยู่แล้วพระเจ้าแผ่นดินคุปตะก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัยนาลันทาแทบทุกพระองค์จนกระทั่งถึงพ.ศ. 1000 ราชวงศ์คุปตะก็สิ้นสุดลงเหตุที่สิ้นสุดก็เพราะมีต่างชาติรุกรานต่างชาตินี้ คือ ขนชาติฮั่น

ชนชาติฮั่นบุกเข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียพอบุกเข้ามาก็ทำลายหมดทำลายทุกอย่างโดยเฉพาะด้านทำลายพุทธศาสนามากต้นทางที่เริ่มเข้ามาก็คือดักศิลาพวกฮั่นบุกเข้ามาระยะพ.ศ. 1043-1093 ก็ทำให้อินเดียหัวน้ำไหวแตกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ น้อย ๆ มากมายแต่ว่าตอนนั้นอินเดียยังพอด้านศัตรูไว้ได้เข้ามาไม่ได้ลึกมากผลที่สุดฮั่นก็ต้องออกไปแต่ว่าได้ทำลายพุทธศาสนาย่อยยับไปมากทีเดียวพอด้านพวกฮั่นได้แล้วพวกกษัตริย์ในอินเดียก็พยายามจะชิงอำนาจกันเองจนกระทั่งมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งรวบรวมแคว้นได้มากหน่อยชื่อพระเจ้าหรรษวรรณะ

พระเจ้าหรรษวรรณะเป็นกษัตริย์ชาวพุทธแต่พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นเป็นมหายานส่วนมากแล้วเพราะฉะนั้นพระเจ้าหรรษวรรณะที่ว่านี้เป็นชาวพุทธและได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ก็กลายเป็นอุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานครองราชย์ประมาณพ.ศ. 1150 - 1190 เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองกระโนชเทียบปัจจุบันอยู่ระหว่างทางเมืองลักเนาไปเมืองอัคราพระเจ้าหรรษวรรณะได้ฟื้นฟูอินเดียขึ้นมาจากยุคที่พวกฮั่นบุกเป็นพระเจ้าแผ่นดินพุทธก็ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาและไม่เบียดเบียนศาสนาอื่น ๆ แต่ตอนปลายรัชกาลก็ปรากฏว่าถูกลองพระชนม์อำมาตย์พวกฮินดูพวกพราหมณ์จัดการลอบปลงพระชนม์ครั้งแรกไม่สำเร็จพระเจ้าหรรษวรรณะก็ใจดีเออปลงพระชนม์ฉันทไม่สำเร็จมันเป็นยังไงไม่พอใจอะไรก็ว่ากันดี ๆ ก็ยกโทษให้พอกโทษให้พวกนี้ก็เลยสมคบกันใหม่คราวที่ 2 ปลงพระชนม์สำเร็จพระเจ้าหรรษวรรณะก็สิ้นพวกฮินดูจึงรุ่งเรืองขึ้นมาอีกเหตุการณ์ผ่านมาอินเดียก็แตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยอีกแย่งชิงอำนาจกันมากมายแต่ไม่มีใครที่มีอำนาจยิ่งใหญ่จริง ๆ ในตอนนี้ก็มีราชวงศ์หนึ่งอยู่ทางตะวันออกแถว ๆ แคว้นมคธที่พอจะรวบรวมแคว้นใหญ่ขึ้นมาคือราชวงศ์ปาละเช่นพระเจ้าธรรมบาลยุคนี้ตกในราวพ.ศ. 1300-1685 พุดง่าย ๆ ติเสียวว่า 1300-1700 พระเจ้าแผ่นดินก็ครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตรและเป็นราชวงศ์พุทธ

วงศ์นี้ได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอุดหนุนมหาวิทยาลัยพุทธ-ศาสนาทั้งแห่งเก่าที่นาลันทา และที่ตั้งใหม่มีมหาวิทยาลัยโอดันต-ปุระวิกรมศิลาเป็นต้นอีกหลายแห่งพุทธศาสนาก็รุ่งเรืองมาได้อีก แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบกลาย ๆ คือ มหายานผสมฮินดูตอนยุคพระเจ้าหรรษวรรณะมี พระภิกษุที่มีชื่อเสียงมารูปร่างหนึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดียแล้วเล่าเรื่องการเดินทางสืบสาน พระศาสนาในอินเดียเอาไว้ด้วยคือพระถังซำจั๋งในเรื่องไซอิ๋วหลายท่านรู้จักดี

พระถังซำจั๋งเดินทางเข้ามาในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะประมาณพ.ศ. 1150-1190 แล้วก็เล่าเรื่องราวไว้มากมายจนเอาพระไตรปิฎกจากไซที่หรือประเทศตะวันตกของจีน คือ อินเดียนั่นเอง นำเอาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์พระพุทธศาสนากลับไปเมืองเชียงอานแล้วไปแปลออกเป็นภาษาจีน

พระถังซำจั๋งเป็นปราชญ์แห่งราชวงศ์ถังเป็นผู้มีชื่อเสียงมากทางประวัติศาสตร์เรียกหลวงจีนเขียนจ้งท่านเรียนที่มหาวิทยาลัยนาลันทาด้วยและได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับนาลันทาไว้มากมาย

เมื่อสิ้นยุคพระเจ้าหรรษวรรณะนั้นมาจนถึงราชวงศ์ปาละเพราะเหตุที่อินเดีย แยกแยกเป็นแคว้นเล็กน้อยมากมายก็จึงชิงอำนาจกันเองเกิดความอ่อนแออดีตตอนนี้มุสลิมก็บุกเข้ามา มุสลิมบุกเข้ามาเรื่อย ๆ ตั้งแต่พ.ศ. 1500 เข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือตีเข้ามาได้ที่ละน้อย ๆ จนกระทั่งถึงพ.ศ. 1700 ก็ตีได้ถึงแคว้นมคธหรือแคว้นพิหารในปัจจุบัน

ตอนที่มุสลิมเข้าตีมคธคราวนี้ราชวงศ์ปาละสิ้นสุดไปแล้วเพิ่งสิ้นสุดไปมีราชวงศ์ใหม่เป็น ฮินดูชื่อราชวงศ์เสนะราชวงศ์เสนะก็ถูกมุสลิมทำลายทหารมุสลิมทำลายล้างเรียบไม่มีเหลือถ้าเป็นวัด ก็เป็นอันว่าเผาหมดพระส่วนมากก็ถูกฆ่าหรือไม่ก็หนีไป

เพราะฉะนั้นผลที่สุดพุทธศาสนาก็สูญสิ้นจากอินเดียตั้งแต่พ.ศ. 1700 เป็นต้นมาจนซันตาก็เกิดระหว่างพ.ศ. 400-1200 เป็นถ้าของพุทธศาสนาแล้ว ๆ เป็นถ้าของฝ่ายเถรวาทอยู่ 5 ถ้านอกจากนั้นเป็นมหายานและที่อีกภูเขาดูหนึ่ง คือ เอลโลร์หรือภาษาอินเดียเขาเรียกว่าเอลลูร์าก็ สร้างระหว่างพ.ศ. 1100-1300 ยุคที่มีถ้าพุทธศาสนา คือ 1100-1300 ยุคถ้าฮินดูราว 1150-1450 ยุคถ้าของเซนราว 1350-1550 หลังจากนั้นทั้งหมดคงถึงยุคหนีสงครามถูกมุสลิมบุก

ส่วนมหาวิทยาลัยนาลันทาก็เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่เริ่มขึ้นมาเมื่อประมาณพ.ศ. 850 รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะจนกระทั่งพุทธศาสนาสิ้นสูญจากอินเดียเมื่อพ.ศ. 1700 ก็ถูกเผา ราบเรียบไปรวมแล้วรุ่งเรืองอยู่นานเกือบ 1,000 ปีเมื่อมุสลิมได้เข้ามาครอบครองประเทศอินเดียแล้ว ก็มีราชวงศ์มุสลิมหลายราชวงศ์เหมือนกันแต่ที่ยิ่งใหญ่ก็ครองอำนาจกันมาตั้งแต่พ.ศ. 1700 - 2250

เหตุให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย (140)

1. เหตุอันแรกที่เราเห็นได้พูดง่าย ๆ ว่าชาวพุทธเราใจกว้างแต่ศาสนาอื่นเขาไม่ใจกว้าง ด้วยความใจกว้างของชาวพุทธนั้นบางทีก็กว้างเลยเถิดไปจนกลายเป็นใจกว้างลึกลับหรือใจกว้าง อย่างไม่มีหลักไม่ยืนหลักของตัวไว้กว้างไปกว้างมาเลยกลายเป็นกลมกลืนกับเขาจนศาสนาของตัวเอง หายไปเลยที่หายไปให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ ไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดู

2. ในทางพุทธศาสนานั้นจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็มีฤทธิ์เหมือนกันเป็นปาฏิหาริย์อย่าง หนึ่งในบรรดาปาฏิหาริย์3แต่ต้องยืนหลักไว้เสมอว่าปาฏิหาริย์ที่สำคัญที่สุด คือ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ที่เป็นหลักคำสอนไม่ใช่ปาฏิหาริย์ที่เป็นการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ จุดที่เสื่อมก็คือตอนที่ชาว

พุทธลัทธิหลักกรรมไม่เอาการกระทำของตัวเองเป็นหลักไปหวังพึ่งเทพเจ้าไปหวังพึ่งฤทธิพึ่งปาฏิหาริย์ เพราะฉะนั้นในทางพุทธศาสนาถือการกระทำหรือกรรมเป็นสำคัญ

3. อีกอย่างหนึ่งที่ควรระวังคือพอมิภัยหรือเรื่องกระทบกระเทือนส่วนรวมชาวพุทธไม่น้อยมีลักษณะที่วางเฉยไม่เอาเรื่องเอาราวแล้วเห็นลักษณะนี้เป็นดีไปเห็นว่าใครไม่เอาเรื่องเอาราวมีอะไรเกิดขึ้นก็เฉย ๆ ไม่เอาเรื่องกลายเป็นดีไม่มีกิเลสเห็นอย่างนี้ไปก็มีในทางตรงกันข้ามถ้าไปยุ่งก็แสดงว่ามีกิเลสอันนี้อาจจะพลาดจากคติพุทธศาสนาไปเสียแล้วในทางพุทธศาสนานั้นผู้ไม่มีกิเลสทำนุอยู่กับเรื่องที่กระทบกระเทือนกิจการส่วนรวมแต่การยุ่งของท่านมีลักษณะที่ไม่เป็นไปด้วยกิเลสคือทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ทำเป็นคติไว้แล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล

4. อีกอย่างหนึ่งคือ การฝากศาสนาไว้กับพระชาวพุทธจำนวนมากที่เดียวชอบฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียวแทนที่จะถือตามคติของพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าตรัสว่าพระศาสนานั้นอยู่ด้วยบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ใช่บริษัทใดบริษัทหนึ่งแต่จะต้องช่วยกัน เพราะฉะนั้นที่ว่าสุญสินีนั้นคือหนึ่งถูกเขาปราบทำลายสองถูกเขากลืนไปง่าย ๆ การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคงเราต้องรักษาตัวหลักธรรมที่แท้จริงไว้ให้ได้ตีความให้ถูกต้องเข้าใจให้ถ่องแท้ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง

ตอนที่ 8 อินเดียนแดนเทวดา (158)

ใน “อินเดียนระหว่างและหลังพุทธกาล” โดยย่อแล้วก็มี 2 ฝ่ายคือสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมกับสิ่งที่เหมือนเดิมสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อนสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมโดยสภาพธรรมชาติ คือ เรื่องต้นไม้แม่น้ำธรรมชาติแวดล้อมความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เดิมนั้นมันไม่เป็นเช่นนั้นเช่นอย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติก็เป็นป่า คือ ป่าลุมพินี ดงไม้สาละบัดนี้มันไม่เป็นป่าแล้วมันเป็นที่โล่งพุดถึงสภาพผู้คนที่มีมองเห็นโดยทั่วไปก็คือ สภาพความยากจนและเรื่องการศึกษามีคนไม่รู้หนังสือมากมาย

ถ้าเรามองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์มีภิกษุสงฆ์แล้วต่อมาก็มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ก็มีผู้ทรงความรู้ภิกษุณีสงฆ์ก็มีพระเถรีที่ทรงปัญญาเป็นถึงอัครสาวิกามีอุบาสกเป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจแม้แต่สาวิกา ฝ่ายอุบาสิกาเป็นคฤหัสถ์ก็มีผู้ที่เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูตเป็นผู้คงแก่เรียนแสดงว่าในสมัยพุทธกาลอย่างน้อยพุทธศาสนาก็ทำให้คนทั่วไปรวมทั้งสตรีได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอันมากแต่มาในสมัยปัจจุบันอินเดียเสื่อมลงในด้านการศึกษา มีการศึกษาน้อย

ด้านที่เหมือนเดิมที่ว่าเหมือนเดิมก็คือ มีมาแต่ก่อนพุทธกาลอย่างไรเดิมนั้นก็เหมือนกันว่าถึงในแง่เหมือนเดิมนี่ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าพยายามแก้ไขแต่มันก็ไม่หมดสิ้นไปเหลืออยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ เช่น การบำเพ็ญตบะที่บวชที่อินเดียนั้นคนก็ยังบำเพ็ญทุกรกิริยามีความเชื่อเหล่านี้กันมากนักบวชในลัทธิต่าง ๆ ก็ยังบำเพ็ญตบะกันยี่สิบห้าวันเห็นยี่สิบวันนอนบนหนามอดอาหารอดลมที่ละเส้นจนหมดศีระขี้นกลางแดดอะไรต่าง ๆ เพื่อบรรลุโมกษะยังทากันอยู่โยคีในประเทศอินเดียยังถือมาเป็นพัน ๆ ปีไม่ได้ต่างออกไป ถัดไปก็เรื่องวรรณคดีที่เป็นเครื่องแบ่งคนออกเป็นชนชั้นมีกษัตริย์มีพราหมณ์มีแพศย์มีศูทรเกิดมาอย่างไรก็ต้องอยู่ในฐานะนั้น ๆ ตลอดชาติ

อีกอย่างหนึ่งคือการบวงสรวงอันวอนเทพเจ้าอินเดียเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดามีเทพเจ้ามากมายมีพระพรหมพระชวาบตี ต่อมาเมื่อพระศิวะ พระนารายณ์เป็นเทพใหญ่แตกแยกกันเป็นนิกายต่าง ๆ ในประเทศอินเดียนั้นบนแผ่นดินก็เต็มไปด้วยความแห้งแล้งยากจนบนผืนฟ้าก็เต็มไปด้วยเทวดาผู้ทรงฤทธิ์ก็เลยนึกว่าคนอินเดียปลอบใจตัวด้วยเทวดาแล้วก็นานถึงเมืองไทยว่าเหมือนคนไทยปลอบใจตัวด้วยสุราและการพนันก่อนพุทธกาลนั้นเทวดายังใหญ่มากก็เป็นเจ้านายมนุษย์ครั้งมาถึงพุทธกาลพระพุทเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของมนุษย์มาอยู่ร่วมกันฉันท์มิตรครั้นภายหลังพุทธกาลต่อมาอีกไม่นานเทวดาก็เริ่มขยายจำนวนมีมากมายขึ้นแล้วก็มีมากยิ่งขึ้นมากจนกระทั่งในที่สุดก็เลยเบียดพุทธศาสนาตกจากประเทศอินเดียไปอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้วาระต่อไปก็ต้องมาดูกันว่าประเทศไทยเรานี้กำลังเดินทางไปในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่านั้นเป็นเช่นนั้นพุทธศาสนาก็อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทยเช่นเดียวกัน

บทวิจารณ์

จากเนื้อความในหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ทำให้พบจุดเด่นและจุดด้อย ดังนี้

จุดเด่น

จุดเด่นของหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียน คือ มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์มีประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุดโดยเฉพาะให้ความรู้เกี่ยวกับผู้ที่จะเดินทางไปนมัสการสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดียให้มากที่สุดมีหมวดตอนต่าง ๆ ว่าด้วยความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานที่นั้น ๆ พร้อมทั้งพระสูตรและพระพุทพจน์ต่าง ๆ ณ สถานที่เหล่านั้นรูปแบบของสารบัญมีความแตกต่างจากหนังสืออื่น การแบ่งแยกเรื่องภายในเล่มชัดเจน รวมถึงการเขียนอธิบายยกเนื้อเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ ตั้งแต่พระพุทเจ้าประสูติจนถึงปรินิพพาน อีกทั้งชีวิตความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา ของคนในประเทศอินเดียทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจนครบถ้วน ซึ่งทำให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อจากเนื้อความในทุกบท ให้เสมือนหนึ่งว่าผู้อ่านนั้นได้ไปอยู่ในสถานที่นั้นด้วยเหมือนว่ากำลังท่องเที่ยวอยู่ในที่นั้น ๆ อีกทั้งพุทธธรรมที่กล่าวถึงได้วิเคราะห์เปรียบเทียบให้เข้าถึงได้อย่างครบถ้วนอีกด้วยซึ่งสอดคล้องกับเชษฐ ติงส์ยูลี (2556) ในหนังสือ “สังเขปนิยสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล” คือ สถานที่สำคัญทางพุทธประวัติ 4 แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศอินเดียและเนปาล นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติแห่งอื่น ๆ ที่กระจ่ายอยู่รอบ ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งทั้งหมดถือเป็นปูชนียสถานที่ชาวพุทธจากทั่วทุกสารทิศต่างนิยมเดินทางจาริกแสวงบุญสืบเนื่องมาจนนับพันปี สถานที่สำคัญทางพุทธประวัติทั่วประเทศอินเดียและเนปาลอีกจำนวนมากไว้อย่างครบถ้วน พร้อมคำอธิบายพุทธประวัติ และแง่มุมทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ

จุดด้อย

จุดด้อยของหนังสือเรื่อง “ตามทางพุทธกิจ” ผู้วิจารณ์ไม่เห็นด้วยกับหนังสือเล่มนี้ คือ ไม่มีเชิงอรรถอ้างอิง ไม่มีบรรณานุกรมให้สืบค้นเพิ่มเติม โดยเฉพาะด้านของหลักฐาน ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาในอินเดีย ซึ่งสอดคล้องกับจางง์ ทงประเสริฐ (2540) ลัทธิประเพณีของไทยกับอินเดียมีลักษณะสำคัญ ๆ ที่คล้ายคลึงกันอยู่มากทีเดียว ในหนังสือ “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย”

สรุปผล

หนังสือตามทางพุทธกิจเล่มนี้พรรณนาถึงความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและ สอดแทรก ธรรมกาที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดง ณ พุทธสังฆเวชนียสถาน และ สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาบางแห่ง เมื่อครั้งท่านได้เดินทางจาริกนมัสการสังฆเวชนียสถานใน ประเทศอินเดีย เมื่อต้นปี พ.ศ. 2528 และเรื่องที่บรรยายในภายหลังที่ได้กลับมาจากประเทศ อินเดียด้วยอีก 2 เรื่องท้าย คือ เรื่องการสรุปการเดินทาง และเรื่องอินเดียในระหว่างและหลัง พุทธกาลเพื่อช่วยให้ผู้ที่สนใจศาสนาเข้าใจหลักฐานของศาสนาที่พระศาสดาคือองค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าพระสมณโคดมได้แสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ของสังฆเวชนียสถานในประเทศอินเดีย เริ่ม จากพุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ เมืองราชคฤห์ เวฬุวัน เขาคิชฌกูฏ เมืองนาลันทา มหาวิทยาลัยนาลันทา เมืองพาราณสี เจาชันทีสถูป สารนาถหรือปิลิปัตนมฤคทายวัน เมืองกุสินารา สถานที่ปรินิพพาน ถ้ำอชันต้า เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- จางง์ ทงประเสริฐ. (2540). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ อรุณการพิมพ์.
- เชษฐ ติงสัญชลี. (2556). *สังฆเวชนียสถานและสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มิวเซียมเพรส.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). *ตามทางพุทธกิจ*. (พิมพ์ครั้งที่8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ผลิธัมมา.